

Urszula Wójcicka
WSP Bydgoszcz

ŚRODKI ANALIZY PSYCHOLOGICZNEJ
W "SIERIOŻY" WIERY PANOWEJ

Analiza psychologiczna, wchodząca w zakres interpretacji dzieła literackiego, jest szczególnie ważna i interesująca z tego względu, iż w konkretnym utworze pozwala dokonywać szerokiej syntezy postaw /np. psychologia warstw i klas społecznych, bohaterowie charakterystyczni i pospolici/ z jednoczesnym głębokim wejrzeniem w dialektykę przeżyć pojedynczego człowieka.

O zainteresowaniu badaczy problemami analizy psychologicznej świadczą prace zarówno radzieckich, jak i polskich literaturoznawców, w których prześledzono drogi rozwoju literatury radzieckiej pod względem ewolucji metody analizy psychologicznej, nakreślono kierunki i sposoby tejże analizy, przedstawiono formy i środki^{1/}. Należy jednak podkreślić, że problemy te nie są dostatecznie poznane, przeanalizowane i teoretycznie opracowane. Wyjątek stanowią jedynie monografie pisarzy, w których zagadnienia nas interesujące rozpatruje się nie tylko w odniesieniu do poszczególnych twórców, ale łączy się z ogólnymi tendencjami rozwoju literatury. Można by tu wymienić prace Naumowa, Muratowej, Bialika o Gorkim, Kowalewa, Dobanowa, Bogusławskiej o Leonowie, Britikowa, Jakimienko o Szołochowie, Polaka, Alpatowa o Aleksym Tołstojem czy Buszmina i Bielajewa o Fadiejewie. Jednak, jak słusznie zauważył A. Pawłowski "było wiele wypo-

wiedzi, dotyczących cech charakterystycznych analizy psychologicznej u tych lub innych pisarzy. Jednak jakiegokolwiek uogólniające sądy nie zostały wypowiedziane^{2/}.

Współczesną literaturę radziecką cechuje ciągły wzrost zainteresowania sprawami jednostki-indywidualności, umieszczonej w złożonej "sytuacji obiektywnej"^{3/}, zgodnej z ogólnym rozwojem procesu historycznego. Najczęściej bohater taki uwikłany jest w sytuacje, które radykalnie wpływają na zmianę jego postawy^{4/}, zmuszając go do zastanowienia się nad swym dotychczasowym życiem /Jewdokimow "Pamięć ma swoje prawa"/. Tego rodzaju metodę analizy psychologicznej J.Andriejew nazywa "metodą przypuszczalnych okoliczności" /metodom priedpolagajemych obstojatelstw/, to jest takich, które nie uczestnicząc bezpośrednio w utworze, oddziałują korygująco na analizę psychologiczną, w sposób niezawodny uczestnicząc w świadomości, w mózgu twórcy^{5/}.

W prozie ostatnich lat dominuje tendencja przemieszczania bohatera w czasie, szczególnie ku jego przeszłości, pozwalająca w sposób głębszy i pełniejszy zademonstrować kształtowanie się osobowości pod wpływem zmian i wydarzeń historycznych /np.w utworach Fiedina/. Popularna jest również metoda polegająca na analizowaniu postępowania bohatera i jego życia wewnętrznego we wszelkich możliwych sytuacjach, na udzieleniu odpowiedzi na pytanie: co by było gdyby... /Kazakow, Ajtmatow/.

Analiza psychologiczna utworu literackiego obiera różne kierunki w zależności od potraktowania tematu przez pisa-

rza. Jednego bowiem twórcę interesuje przede wszystkim osobowość postaci, jej syntetyczna biografia, innego - wpływ stosunków społecznych, konfliktów na charakter, jeszcze innego ; związek uczuć i czynów, analiza namiętności lub określenie przyczyn przejęcia takiej a nie innej postawy^{6/}.

Wiera Panowa zainteresowała się światem przeżyć wewnętrznych dzieci, procesem kształtowania się ich charakterów. Takie potraktowanie problemu pozwoliło jej przedstawić ogromny świat stosunków dorosłych i dzieci, wypowiedzieć się na temat wpływu postaw na postępowanie małego człowieka. W monografiach L.Płotkina, Z.Bogusławskiej, A.Ninowa, a także w publikacjach, poświęconych poszczególnym utworom jak i wybranym zagadnieniom twórczości pisarki^{7/} określa się metodę twórczą Panowej, jej poszukiwania artystyczne, sposób przedstawiania bohatera. Jednak żadna z prac nie porusza problemu specyfiki metody analizy psychologicznej Wiery Panowej.

Na ważność tego zagadnienia zwrócił uwagę krytyk literacki z Niemieckiej Republiki Demokratycznej W.Beitz, który w artykule "Szkice o analizie psychologicznej we współczesnej prozie radzieckiej" stwierdził, że właśnie psychologizm pomógł pisarce "dojrzeć bardzo delikatne i dokładne wyrażenie wrażeń i uczuć młodego bohatera. Odkrycie świata łączy się z psychologicznym procesem jego odbicia i uświadomienia w duszy dziecka i подростка"^{8/}.

Umiejętność spojrzenia na życie z punktu widzenia dziecka pozwala oddać świeżość odczuwania. Zrozumienie potrzeb, złożonej osobowości, a stąd poważne potraktowanie

dziecięcych spraw nie od razu zostało wypracowane przez pisarkę. Aby powstał "Sierioża" /1955/, trzeba było pokonać trudną i złożoną pracę nad dziecięcymi kreacjami we wcześniejszych utworach /np. Tola, Sierioża, Ola, Genia w "Krużylisze", Sierioża w "Jasnym Brzegu", Sierioża Bortaszewicz i Sasza Liubimow w "Porach roku"/. Nie są to jeszcze postaci tak psychologicznie pogłębione, jak Sierioża z powieści o tym samym tytule, jednak proces ewolucji twórczej Panowej świadczy o tym, że wraz z rozszerzaniem się dziecięcej tematyki w jej utworach rozwija się i pogłębia metoda analizy psychologicznej.

W "Sierioży", podkreśla Ninow, Panowa "jako twórca zrobiła zdecydowany krok naprzód. Opanowała bowiem ten zakres treści, który wcześniej nie mógł się rozwinąć w jej utworach"^{9/}.

Tworząc kreację Sierioży Panowa uważnie śledzi rozwój jego myślenia, jego reakcji na bodźce zewnętrzne. W psychice małego dziecka kategorie fikcji i rzeczywistości są płynne, nierozgraniczone mocą wiedzy i doświadczenia. Zjawiska przyrody, właściwości przedmiotów, prawa rządzące światem odsłaniają się dziecku inaczej niż dorosłemu, a pierwsze z nimi kontakty oparte są na bezpośrednich wrażeniach, obserwacjach, na przeżyciach emocjonalnych. Taki stosunek dziecka w wieku przedszkolnym do rzeczywistości określa się w psychologii terminem "magiczny"^{10/}.

Wykorzystując tę specyfikę psychiki dziecka Panowa dla narysowania osobowości Sierioży stosuje szeroko przez nią wy-

korzystywany środek analizy psychologicznej, a mianowicie, kategorię punktu widzenia dziecka na świat przedmiotów i zjawisk.

Dla Sierioży "prawie każda rzecz jest bardzo duża: drzwi okropnie wysokie, ludzie /oprócz dzieci/ prawie takiej samej wysokości co drzwi. Nie mówiąc już o ciężarówce albo o kombajnie, albo o lokomotywie, która jak zagwiżdże to nic nie słychać, tylko ten gwizd" /s.10/¹¹/.
Miasto, uważane przez wszystkich za niewielkie, Sierioży wydaje się bardzo duże, ponieważ znajdują się w nim sklepy, wieża ciśnień, pomnik, kino. Ulica Daleka nie ma końca, a zwykły kogut jest do tego stopnia ogromny, że "gdy wypręży szyję jest tego samego wzrostu co Sierioża" /s.10/.

To, co w danej chwili zostaje przez dziecko odkryte po raz pierwszy, co robi wrażenie jest nieskończenie wielkie, piękne i ważne.

"...nieogarnione przestrzenie /gromadnyje prostory/ je-siennych łąk z wysokimi, wysokimi stogami, odpływającymi na kraj ziemi /uchodjaszczimi k kraju ziemi/ w bladoli-liową mgiełkę..." /s.73/.

"...płynęły i krzyżowały się jak szare wstążki nieskończone /bieskoniecznyje/ drogi" /s.73/.

"...zagubione w dalach /zatierjannyje w prostorach/, odległe jeden od drugiego znajdują się trzy folwarki. W jednym folwarku grubaśna /tolstiennaja/ wieża silosowa..." /s.73/.

"On /śnieg/ zaczyna znowu padać i przykrywa wszystko wysokimi, puchowymi /wsio zawalił wysokimi/poduszkami" /s.78/.

Spojrzenie dziecka jest o wiele bardziej wyolbrzymione, wyostrome niż dorosłego /wielkość spojrzenia/, różniące się bardzo często sposobem interpretacji /inność spojrzenia/, wynikającym z braku odpowiedniego dystansu wobec własnych doznań.

Konsekwencją takiego spojrzenia "z dołu do góry" jest przekonanie, że świat jest ogromny, ale nie przytłacza dziecka swoją wielkością.

Panowa przykuwa uwagę Sierioży, a w ślad za nim i czytelników do faktów, których dziecko nie jest w stanie logicznie objaśnić. Na pozór są one proste i nieskomplikowane, ale ich osobliwa dziecięca interpretacja wywołuje szereg humorystycznych scenek. Sierioża, na przykład, nie chce, aby dorośli porównywali go do dziewczynki. Ma swoje powody i uzasadnienia, przeprowadza swój dowód. "Też wymyślili. Że jest podobny do dziewczynki. Śmiech po prostu. Dziewczynki noszą sukienki, a Sierioża już od dawna nie nosi sukienek. A może dziewczynki mają proce? A Sierioża ma prócę, z prócy można strzelać kamieniami /.../ Cóż z tego, że ma takie włosy? Tyle razy strzyżono je maszynką, a Sierioża siedział spokojnie, owinięty prześcieradłem. Siedział cierpliwie, aż do skutku, a włosy i tak odrastają z powrotem" /s.7/.

Naiwność jego argumentacji podkreśla składnia, typowa dla dziecka w jego wieku budowa zdań, np.fraza: "a włosy i tak odrastają z powrotem".

Humor w "Sierioży" jest ciepły, serdeczny, subtelnie umotywowany psychologicznie. Nie opiera się on na typowym

dla dziecięcej literatury komizmie sytuacji i charakterów, na wesołych figlach czy zabawnych wyrażeniach słownych. Jest to, jak trafnie określił Dobin "humor delikatny, czy-
sto psychologiczny. Źródło jego znajduje się w tej pewności, z jaką Sierioża sądzi o otaczających go i o świecie z pozycji swego pięcioletniego doświadczenia"^{12/}.

Sierioża doskonale wie skąd biorą się dzieci. Jest przekonany, że kupuje się je w szpitalu. Ale kto by pomyślał, że jedna kobieta kupi od razu dwoje i to zupełnie jednakowe. "Po co jej takie jednakowe, czy nie lepiej byłoby wybrać różne?" /s.82/ - rozmyśla chłopiec.

Panowa zastosowała tu oryginalny środek analizy psychologicznej, który można określić jako "motywacja przyczynowo-skutkowa". Charakterystyczny pod tym względem jest również tok rozważań Sierioży podczas strzelania z procy do wróbla. "Umyślnie nie celował, bo choćby nie wiem jak celował i tak by nie trafił - nie wiadomo dlaczego. Ale wtedy Lida zaczęłaby mu dokuczać, a teraz nie ma prawa drwić z niego - przecież widać było, że wcale nie celował. Po prostu chciało mu się strzelić i strzelił sobie byle jak" /s.22/. Panowa uchwyciła typowy dla określonego wieku każdego dziecka spryt i podstęp, naiwną dziecięcą przewrotność.

Z konkretnością myślenia dziecka, dla którego nie ma skutku bez przyczyny wiąże się specyficzna logika wnioskowania.

Sierioża przekonany, że do więzienia idą tylko źli ludzie ze zdziwieniem obserwował zachowanie cioci Paszy, częstującej byłego więźnia kapuśniakiem, i Łukjanycza, oddającego

mu stare walonki .

"- On jest zły? -Pewnie, że zły .

- A dlaczego mu kazałeś dać buty wojskowe?

- Bo mi się go zrobiło żal.

- Jak kto jest zły, to ci go żal?"/s.123/.

Taka umiejętność wychwytywania drobnych, a jednocześnie wielkich dziecięcych problemów, wymykających się uwadze dorosłych ze względu na swą oczywistość, jest wyrazem talentu pisarskiego Panowej.

W "Sierioży" najbardziej konstruktywną rolę w budowie postaci dziecka, a równocześnie oryginalną funkcję stylistyczną spełnia podwójny punkt widzenia. Z jednej strony jest to bardzo dokładne i konkretne odzwierciedlenie myśli i uczuć samego chłopca, z drugiej - spojrzenie na bohatera oczami pisarza.

Podwójny punkt widzenia - dziecka i narratora - uwidacznia się najwyraźniej w momencie oceniania postępowania dorosłych przez Sieriożę.

Już ponad sto lat temu N.Czernyszewski pisał: "Wydaje nam się, że rozsądek dziecięcy jest słaby, że rozum dziecka nieprzenikliwy, - o nie, odwrotnie, jest on tylko niedoświadczony, ale, uwierzcie, bardzo ostry i przenikliwy"^{13/}.

Panowa, uwzględniając tę osobliwość dziecięcej psychiki, opowiada o Sierioży w trzeciej osobie, zbliża jednak intonację narracji do form mowy dziecka.

Chłopiec jest pewien, że dorośli używają masę niepotrzebnych słów, nie rozumiejąc wielu istotnych rzeczy. Przywiązują

wagę do drobiazgów. Mama Sierioży, na przykład, "wymaga, żeby mówił "proszę", a to słowo w gruncie rzeczy nic nie znaczy" /s.45/. Ciocia Pasza mówi: "Jakiś ty nieuważny! Nie można dla ciebie obrusów nastarczyć. A taki, zdawałoby się duży chłopiec!

Według Sierioży to wszystko są niepotrzebne słowa. Po pierwsze słyszał je już sto razy. Po drugie, bez tego gadania rozumie, że źle zrobił" /s.14/. A przy tym dorośli są bardzo leniwi. Jeżeli poprosić ich o opowiedzenie bajki zawsze są zajęci, jeżeli zapytać o cokolwiek, nigdy nie odpowiedzą od razu i wprost.

Gdy Sierioża dowiedział się o przeprowadzce do jego domu Korostielewa, zaniepokoił się bardzo i postanowił zapytać: "- Dlaczego?

- Słuchaj - powiedziała mamusia. - Czy pozwolisz mi wreszcie przeczytać ten list?

W końcu mu wcale nie odpowiedziała. Okazało się nagle, że ma bardzo dużo roboty" /s.18/.

Zastosowanie odwróconej perspektywy sądów pomaga autorce ukazać z jednej strony pogłębianie się krytycznego stosunku Sierioży do dorosłych ("Wy, dorośli, możecie wszystko: zabraniać, pozwalać, obdarowywać i karzyć" /s.137//, z drugiej - podkreślić złożoność jego portretu psychologicznego.

Sztuka dawania podtekstu stanowi charakterystyczną cechę metody analizy psychologicznej Panowej. Za niewymyślnym, bezpretensjonalnym sądem dziecka ukryta jest głęboka myśl.

Panowa, adresując swą powieść do czytelników dorosłych, zwraca ich uwagę na znaczenie uczucia dla rosnącego człowieka, apeluje do nich, aby zwracali uwagę na jego rolę w kształtowaniu osobowości /"odkrycie" bicia własnego serca, decyzja wyjazdu do Chołmogorów bez Sierioży/.

Trzeźwość dzieci nie wyklucza delikatności ich uczuć Sierioża przypadkowo usłyszał wyznanie ojca i zdziwił się, że powtarza on kilkakrotnie "kocham Cię", a mama i tak mu nie wierzy. Powinien powiedzieć "pionierskie słowo honoru" albo "niech mię ziemia pochłonie, jeżeli kłamię" - to mama z pewnością by uwierzyła" /s.35/ - dochodzi do wniosku chłopiec.

Mamy tu różną zdolność percepcji zjawisk życiowych, tekst i podtekst, świadczące o wnikliwości analizy psychologicznej Panowej. Wyobraźni dziecka zarysowuje się dwoje dziwacznych dorosłych, nie zdolnych szybko pojmować sensu najprostszych słów. Człowiek dojrzały odkrywa świat najdelikatniejszych odcieni miłości.

Taka rozbieżność emocji chłopca i dorosłego jest na tyle wielka, że wprowadza po pierwsze pierwiastek humoru, po drugie ukazuje adres odbiorcy - jest to utwór dla czytelników dorosłych.

Podobną sytuację spotykamy w opowiadaniu A.Gajdara "Błękitna filiżanka", jednak zarówno podtekst, jak i dystans między odczuciem dorosłego i dziecka nie są tak głębokie, jak w "Sierioży", dlatego utwór ten jest całkowicie zrozumiały dla dzieci.

"- Tatusiu - wzruszonym głosem zapytała Swietłana - przecie naprawdę to myśmy nie uciekli z domu? Przecie Marusia nas kocha! My tylko sobie pochodzimy, pochodzimy i znów wrócimy.

- Skąd wiesz, że kocha? Może ciebie jeszcze kocha, ale mnie już nie.

- Ojej, kła-amiesz! - Pokręciła główką Swietłana. - Wczoraj w nocy obudziłam się, widzę, mamusia odłożyła książkę, odwróciła się do ciebie i patrzyła na ciebie długo, długo.

- Co z tego, że patrzyła! Patrzy na sufit i patrzy na wszystkich ludzi. Ma oczy, więc patrzy.

- O, nie! - zaprzeczyła gorąco Swietłana. - Kiedy patrzy na sufit, to zupełnie inaczej, o - tak..."^{14/}.

To, co łączy Gajdara i Panową - to poważne podejście do małego bohatera, głębokie zrozumienie jego uczuć i przeżyć, powiązanie życia dziecka z życiem dorosłych. Różni pisarzy jedynie metoda twórcza.

Gajdar rozmawia ze swymi małymi czytelnikami o rzeczach dla nich najważniejszych, o walce dzieci o socjalizm, o procesie dojrzewania w tej walce, o jedności obywatelskich celów dzieci i dorosłych.

"Uczynić dla dziecka lub подростка to co prawidłowe, potrzebne, obowiązkowe czymś tak oczekiwanym, porywającym, żeby mogło ono swą prawdą przynaglająco-emocjonalną i romantycznym powabem odtrącić wszystko to, co negatywne, zepsute, co spotyka się u dzieci i przeszkadza im rosnać - oto najtrudniejsze zadanie wychowawcze, pożądany cel pedagogiczny, do którego dąży każdy, kto pisze dla dzieci. A Gajdar zawsze znajdował

słowa i obrazy do rozwiązania tego złożonego i szlachetnego zadania"^{15/} - wspominając swoje spotkania z Gajdarem pisał Lew Kassil.

Jeśli Gajdar jest poetą tajemniczości i romantycznych przygód /"Timur i jego drużyna", "Los dobosza", "Tajemnica wojskowa", "R.W.S."/, to Panową można nazwać piewą codzienności.

Dla Gajdara - pisarza dla dzieci - stworzenie bohatera pozytywnego, romantycznego, ukazanie wzorca do naśladowania było istotnym celem /stąd romantyka i tajemniczość w jego utworach/. Panowa dostrzegła małego człowieka w mało interesującym zewnętrznie codziennym życiu, zauważyła jego kłopoty i radości, zrozumiała całą złożoność świata wewnętrznego.

Gatunek utworu "Sierioża" sama Panowa określiła jako "Parę zdarzeń z życia malutkiego chłopczyka". W centrum każdej opowiedzianej historii znajduje się sytuacja, która na pierwszy rzut oka wydaje się mało istotna, a w rzeczywistości jest ważna, decydująca o wielu późniejszych sprawach, wpływająca na formowanie osobowości Sierioży.

Panowa kilkakrotnie podkreśla w charakterze chłopca wyostrome uczucie sprawiedliwości /reakcja na bajkę o Tomciu Paluszku, nieakceptowanie postępowania ciotki wobec Żenki, niekonsekwencje w postępowaniu matki/, przejawiające się z pełną siłą w finałowych scenach powieści.

Sierioża, przekonany o wspólnym wyjeździe do Chołmogorów, nagle dowiaduje się, że z powodu słabego stanu zdrowia rodzice postanowili zostawić go z Łukjanyczem i ciotką Paszą. "Będziesz mieszkać z nimi, jak zawsze dotąd" - dochodzi do

uszu dziecka obojętna i trochę okrutna odpowiedź mamy. A Sierioża nie chce żyć tak jak zawsze! Chłopiec jeszcze "pogodziłby się jakoś z losem, gdyby Lonia miał również zostać. Ale oni porzucają tylko jego. Tylko on jest im niepotrzebny!....

I do poczucia krzywdy, krzywdy wyrządzonej przez matkę, do poczucia, które zostawi w jego duszy wieczny ślad, na całe życie - dołącza się poczucie jego własnej winy. To on jest winien, on jest winien." /s.135/.

Trafność tych spostrzeżeń znajduje swoje potwierdzenie w utworze innego współczesnego pisarza radzieckiego A.Szarowa, również piszącego o dzieciach dla dorosłych. W powieści "Dzieci i dorośli" stwierdza on: "Spostrzegawczość dzieci, być może charakteryzuje się innego rodzaju skalą. Tak jak na obrazku dziecka dom jest mniejszy od człowieka /człowiek jest ważniejszy/ i kwiaty są wyższe od drzewa /kwiatek jest ładniejszy/, tak samo w świadomości dziecięcej pewien drobny postępek dorosłego, przypadkowo rzucone czułe, lub odwrotnie, zimne, pogardliwe słowo mogą rozrosnąć się, zasłonić wszystko inne; na lata przemienić się i w szczęście i w zgryzotę"^{16/}

Panowa, utrzymując konsekwentnie punkt widzenia Sierioży na otaczającą go rzeczywistość i życie ludzi dorosłych, umiejętnie pokazuje jak dziecko rozumie złożone i trudne, "prawdziwe" dorosłe życie, co je w nim absorbuje najbardziej, a co przeraża.

Ulubioną formą analizy psychologicznej Panowej jest monolog wewnętrzny bohaterów, specyficzny^{17/} w odniesieniu do psychiki dzieci. Pisarka w sposób obrazowy i dokładny uka-

zuje w kilku frazach dociekania, wyobrażenia, rozmyślenia, dziecka ("Jeżeli zdecydowaliście, że muszę zostać, to zastawicie mnie, choćbym wylazł ze skóry" /s.137/)

Panowa podkreśla interesującą osobliwość dziecięcych przeżyć - najbardziej głęboka emocja jest niewypowiedziana, ukryta na dnie duszy bez słów.

Najwyraźniej specyfika monologu wewnętrznego dziecka przejawia się podczas rozważań Sierioży o niesprawiedliwości rodziców i braku ich miłości. "Łukjanycz mnie kocha i będzie mnie kochał jeszcze bardziej, po prostu będzie mnie strasznie kochał. Pojadę z nim łódką i utoną. Zakopią mnie w ziemi jak prababcie. Korostielew i mamusia dowiedzą się o tym, zaczną płakać i powiedzą: "czemu nie wzięliśmy go ze sobą, on był taki rozwinięty, taki posłuszny chłopiec, nie płakał i nie działał na nerwy. Lonia wobec niego to tfu..."

Nie, nie trzeba, żeby mnie zakopali, to straszne leżeć tam samotnie. Będziemy żyli szczęśliwie. Łukjanycz będzie mi przynosił jabłka i czekoladki, dorosnę i zostanę kapitanem wielkiej żeglugi, a Korostielew i mamusia będą bardzo nieuczciwie żyć. Pewnego dnia przyjdą i powiedzą: "Pozwólcie napiłować drzewa". A ja powiem cioci Paszy: "Daj im wczorajszej zupy"... /s.144/.

W świadomości Sierioży zostały ślady główne wydarzenia z ostatniego okresu jego życia: i śmierć prababci, i przyjazd wujka Wasi, kapitana żeglugi wielkiej, i spotkanie z byłym więźniem, którego gościła ciocia Pasza. Sierioża planuje zemstę, marząc jednocześnie o umocnieniu swej pozycji życiowej.

Kiedy zwyciężyło dobro i sprawiedliwość, kiedy dzięki interwencji Korostielewa Sierioża wyjeżdża z rodzicami do Chołmogorów, jego rozmyślania wewnętrzne są jak gdyby w opozycji do monologu w chwili krytycznej. "/.../ Jedziemy wszyscy razem, w naszej ciężarówce, prowadzi ją nasz Timochin, a na zewnątrz, nad nami jedzie Korostielew, on nas kocha, on za nas odpowiada. Śnieg go zasypuje, a on nas wsadził do kabiny, zawiezie nas wszystkich do Chołmogorów" /s.152/.

Intonacja, leksyka, budowa składniowa tego epizodu pozwalają odczuć bezgraniczną radość dziecka. Zgrupowanie słów, symbolizujących jedność /wszyscy razem, w naszej, nasz, nad nami, nas kocha, za nas, nas wsadził, nas wszystkich/ pomaga czytelnikowi dorosłemu zrozumieć złożoną dziecięcą psychikę, docenić walkę Sierioży o miłość i szczęście rodzinne. "Panowa, - podkreśla S.Fradkina - w sposób artystyczny akceptuje nie tragedię bezbronnego dziecka, lecz likwidację tej tragedii poprzez aktywną ingerencję Korostielewa"^{18/}

Poświęcając główną uwagę psychice dziecka, Panowa z równym zainteresowaniem analizuje postawy ludzi dorosłych. Właściwie, idea jej powieści - humanitaryzm świata sprawdzany jest stosunkiem do dziecka - uwidacznia się poprzez ukazanie wzajemnych kontaktów rodziców i Sierioży. Językiem sztuki pisarka udowadnia, że wychowanie nie zamyka się w żadnych racjonalnych ramach, że w tym złożonym procesie trudno jest przewidzieć rezultaty tych lub innych wpływów z zewnątrz, jednak podstawowe znaczenie dla rosnącego człowieka odgrywa prawdziwe człowieczeństwo dorosłego.

W swoich utworach Panowa zawsze podkreśla rolę starszych w kształtowaniu charakterów dzieci, propaguje metodę wychowawczą, opierającą się na prawdzie, sprawiedliwości i wzajemnym zaufaniu.

Interpretacja powieści "Sierioża", utworu poświęconego dziecku, adresowanego jednak do czytelników dorosłych pozwala stwierdzić, iż wraz z rozszerzaniem się dziecięcej tematyki w utworach Panowej pogłębia się metoda analizy psychologicznej. Polega ona na ukazaniu życia wewnętrznego bohatera /przede wszystkim dziecka/ we wszelkich możliwych sytuacjach, na wydobyciu "dialektyki duszy", przedstawieniu wpływu postaw na postępowanie małego człowieka.

Metoda analizy psychologicznej Wiery Panowej charakteryzuje się bogactwem form i środków.

Dla podkreślenia złożoności psychiki dziecka-bohatera stosuje ona najczęściej kategorię jego punktu widzenia na świat przedmiotów i zjawisk oraz funkcjonalność przedmiotów, podwójny punkt widzenia, powiązany z odwróconą perspektywą sądów, motywację przyczynowo-skutkową, związaną z konkretnością myślenia dziecka i jego dociekliwością, jak również podtekst, monolog wewnętrzny oraz mowę pozornie niezależną.

W odróżnieniu od pisarzy dla dzieci, wykorzystujących komizm charakterów, postaw i sytuacji oraz igraszki słowne w celu ukazania psychiki dziecka, Panowa traktuje humor jako element składowy rozważań dziecka, jego dociekań i osobliwej motywacji.

P R Z Y P I S Y

1. Zob.np.prace ostatnich lat; S.Zabielski: Dzieło literackie jako przedmiot analizy psychologicznej. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Warszawskiego, Humanistyka, t.I, z.I, 1972; L.Ginzburg: O psychologicznej prozie. Moskwa 1971; Problemy psychologizmu w sowieckiej literaturze. "Nauka", AN SSSR, Leningrad 1970; A.Sziszkina: O psychologicznej analizie w powojennej prozie. "Zvezda", 1955, Nr 2.
2. A.Pawlowski: O psychologicznej analizie w sowieckiej literaturze. /w:/ Problemy psychologizmu w sowieckiej literaturze. Leningrad 1970, s.35. /przekład wszystkich cytatów z literatury krytycznej mój ♣ U.W./
3. Termin przejęty z pracy S.Zabielskiego: Dzieło literackie..., s.40 - "splot obiektywnych relacji między osobami powstały jako skutek ich czynów".
4. Zdarzenie, zmieniające radykalnie dotychczasowy układ oczekiwań, motywów, postaw, Zabielski proponuje określać terminem "zdarzenie krytyczne". Ibidem, s.40.
5. J.Andriejew: Człowiek w mirie. /W:/ Problemy psychologizmu w sowieckiej literaturze. Leningrad 1970, s.85.
6. S.Zabielski: Op.cit. s.39. Wyżej wymienione kierunki analizy psychologicznej określa pojęciem "analiza pierwotna", używając jednocześnie terminu "analiza uboczna" - dla ukazania relacji między wątkami tematycznymi utworu, a motywami przejawianymi przez twórcę.

7. Zob.np. prace: S.Fradkina: W mirie gierojew W.Panowej. Piersn, 1961; T.Chmielnickaja: Dieti smotrjat na nas. /w:/ Golosa wriemieni. Moskwa - Leningrad 1963; B.Kostieljaniec: Tworczeskaja individualnost' pisatiela. Leningrad 1960 i inne.
8. W.Beitz: Zamietki o psychologiceskom analizie w sowriemiennoj sowietskoj prozie. /w:/ Problemy psychologizma w sowietskoj litieraturie. Leningrad 1970, s.290.
9. A.Ninow: Wiera Panowa, Oczerk tworcziestwa. Leningrad 1964, s.166.
10. S.Szuman: Rozwój psychiczny dzieci i młodzieży. Warszawa 1968, s.102.
11. Tu i dalej cytuję według W.Panowa: Sierioża. tłum. J.Dziarnowska. "Czytelnik", Warszawa 1964.
12. J.Dobin: Powiest o piatilietniem czelowiekie. /w:/ Gieroj. Siużet. Dietal. Moskwa i Leningrad 1962, s.135.
13. N.Czernyszewskij: Polnoje /sobranije soczinienij/ w 15-ti tomach. Moskwa 1947, t.3, s.625.
14. A.Gajdar, Dzieła, t.II. Warszawa 1951, s.161,162.
15. L.Kassil: Czudo Gajdara. /w:/ Żizń i tworczestwo A.P.Gajdara. Moskwa - Leningrad 1951, s.173.
16. A.Szarow: Dieti i wzrosłyje. Moskwa 1966, s.259.
17. Należy uwzględnić fakt, że prawie każde wyrażenie myśli przez dziecko jest swego rodzaju monologiem.
18. S.Fradkina: Op.cit., s.120.